

בעלי חיים בעונות השנה – דברים שכדאי לדעת

בעלי חיים מושכים את תשומת לבם של ילדים (ומבוגרים) האוהבים לטייל בסביבה. צפייה בבעלי החיים מלמדת עד כמה הם מושפעים מהשינויים במזג האוויר. טמפרטורת האוויר וכמות המים בסביבה הם גורמים חשובים המשפיעים גם על כמות ומגוון הצמחים בסביבה. צמחים הם מקור מזון חשוב לבעלי חיים רבים והם גם מספקים לבעלי החיים מקומות מתאימים לגידול הצאצאים ולמסתור.

לכן בכל עונה ועונה אפשר להבחין במינים מסוימים של בעלי חיים, שלא תמיד אפשר לראותם בעונות אחרות. יש בעלי חיים שפעילים רק בעונות מסוימות, אחרים אינם נמצאים אצלנו כל השנה אלא נודדים למקומות אחרים.

שנת הלימודים מתחילה **בעונת הסתיו**, לאחר החום והיובש הארוך של הקיץ וברוב המקרים לפני שמתחיל לרדת גשם. בעונה זו בולטות תופעות כמו נדידה של בעלי חיים אל מקומות שבהם התנאים טובים יותר והמזון מצוי בשפע.

בעונת החורף קר וגשום ובעלי החיים הפעילים דווקא בעונה זו (כמו שבלול השדה, שלשול וחולד) דרכים שונות להתמודדות עם מזג האוויר החורפי.

בעונת אביב מזג האוויר נוח והצמחים מבלבלים ופורחים, ולכן יש בסביבה שפע של מזון. כל זה מאפשר התגברות הפעילות של בעלי החיים מכל הקבוצות: חרקים, עופות, יונקים וזוחלים. בעונה זו אפשר להבחין בבעלי חיים רבים המגדלים את הצאצאים בתנאים הנוחים שבעונה זו.

בעונת הקיץ חם ויבש ולכן בעלי חיים רבים מסתתרים בשעות החום במקומות קרירים ומוצלים, וחוזרים לפעילות בשעות הקרירות יותר של היממה.

היונקים

מחלקת היונקים כוללת מגוון של בעלי חיים שהמאפיינים המשותפים להם: עור מכוסה בשיער או בפרווה, טמפרטורת גוף קבועה, כלומר אינה מושפעת מטמפרטורת הסביבה (לכן הם נקראו בעבר "בעלי דם חם"), ונקבות שמייצרות חלב בבלוטות מיוחדות ומיניקות את הצאצאים הצעירים.

היונקים בעונות השנה

בישראל חיים מינים רבים של יונקים, ורובם הגדול פעיל כל השנה. אבל התנהגות היונקים תלויה בתנאי הסביבה. **בסתיו** יונקים רבים פעילים בעיקר בשעות הקרירות של הבוקר והערב. בעונה זו מתחילה להתחלף פרוות הגוף של יונקים רבים: לקראת בוא **החורף** מתחילה לצמוח להם פרוות שיער צפוף וארוך יותר, שתוכל לשמור על חום גופם כשהטמפרטורות ירדו.

האביב הוא העונה שבה ממליטות רוב הנקבות את צאצאיהן, מיניקות אותם ומטפלות בהם עד שיתחילו לאכול מזון אחר ויתבגרו. **בקיץ** יש ליונקים התנהגויות המאפשרות להם למנוע התחממות רבה מדי של הגוף. אז בולטת במיוחד ההימנעות מחשיפה לשמש בשעות היום החמות. בארץ יש מיני יונקים הפעילים רק בלילות הקרירים של הקיץ, כמו מכרסמים שונים ועטלפים. לתלמידים ודאי מוכרת התופעה של הִלְחָתָה אצל כלבים – נשימה בפה פתוח ולשון משורבבת החוצה, הגורמת לקירור הגוף באמצעות התאדות הרוק הרב המופרש בפה.

העופות

מחלקת העופות כוללת בעלי חיים שגופם מכוסה נוצות, יש להם כנפיים המאפשרות לעוף, והפה שלהם נקרא מקור שבעזרתו הם אוכלים. כמו היונקים, גם לעופות טמפרטורת גוף קבועה שאינה מושפעת מטמפרטורת הסביבה. אמנם בשפת היומיום נוהגים לקרוא לכל העופות בשם **ציפורים**, אך כדאי לדעת שבשפה המדעית רק קבוצה אחת מהעופות נקראת כך בשפה המדעית: קבוצת ציפורי השיר.

העופות בעונות השנה

אחת התופעות המאפיינות את העופות היא **נדידה עונתית**.

הנדידה מתרחשת בין ארצות צפוניות שבהן יש בקיץ שפע של מזון וימים ארוכים (כתוצאה מהתארכות היום) המאפשרים לאסוף מספיק מזון להורים ולצאצאים. אבל בארצות כאלה קר מאוד בחורף, והמזון מועט ביותר, ולכן העופות עם הצאצאים שגדלו בהצלחה נודדים דרומה למקומות חמים ושופעי מזון.

נהוג לחלק את העופות לארבעה קבוצות, בהתאם לעונת השנה בה הן נמצאות בארץ: יציבות, קיציות, חורפות, נודדות. החלוקה אינה חד משמעית כי יש גם מיני עופות שאוכלוסייה (קבוצה) שלהם רק חורפת בארץ (ועוזבת באביב), ואוכלוסייה אחרת מאותו המין נשארת בישראל כל השנה.

עופות **יציבים** – עופות שאינם נודדים ונמצאים כל ימות השנה בארץ ישראל. כלומר הם משלימים בארץ את כל מחזור החיים שלהם, מקננים ומגדלים את הצאצאים שלהם בארץ. לדוגמה: נשר, צופית, שחרור, דורר, בולבול, ירגזי, צופית, פשוש, צוצלת ועורב אפור.

העופות **המקייצים** מגיעים לארץ באביב, ובקיץ הם דוגרים ומגדלים בארץ את צאצאיהם. בסתיו הם נודדים דרומה, לארצות חמות יותר באפריקה. לדוגמה חיוויאי, בז עצים ובז אדום, תור מצוי, סיס ושרקרק.

העופות **החורפים** מגיעים לישראל במשך הסתיו או בראשית החורף ונשארים בה עד סוף החורף או עד תחילת האביב. אז הם נודדים צפונה לאירופה ואסיה, שם הם מקננים ומגדלים את צאצאיהם. לדוגמה: נחליאלי, אנפה אפורה, אדום חזה, שחפים.

העופות **הנודדים** חולפים בארצנו פעמיים בשנה: בסתיו – בדרכם דרומה אל ארצות חמות יותר, ובאביב בדרכם צפונה אל אזורי הקינון שלהם באירופה ובאסיה. לדוגמה: חסידות, שקנאים ועגורים. הם חולפים

אם כך **בסתיו** אפשר להבחין בעופות הנודדים החולפים דרך ישראל בדרכם דרומה. רבים מהם נוחתים למנוחה ולאכילה, לפני שהם ממשיכים בנדידה. בישראל נשארים **בחורף** העופות היציבים והעופות החורפים. בימים קרים אפשר להבחין כיצד העופות סומרים נוצות, כלומר מרחיקים אותן מעט מהגוף עד שהעוף נראה "מנופח" – גדול יותר מהרגיל. בזמן שהנוצות סומרות, נלכדת ביניהן שכבת אוויר המבודדת מהקור החיצוני.

האביב היא עונת הרבייה של העופות היציבים והמקייצים בארץ – **עונת הקינון**. העופות בונים קינים שבתוכם הנקבות מטילות ביצים. לאחר ההטלה העופות דוגרים על הביצים ומגדלים את הצאצאים שבקעו מהביצים. באביב אפשר להבחין בעופות האוספים עשבים וחומרים שונים לבניית הקן. הזכרים עסוקים בחיזור אחר הנקבות, וקול שירתם של נשמע בכל שעות היום, אך בעיקר בשעות הבוקר המוקדמות ולפנות ערב.

חשוב להדגיש **שהקן איננו "הבית"** של העופות, והם נמצאים בו אך ורק בזמן הדגירה והטיפול בצאצאים.

יש מיני עופות הבונים את הקן על ענפי עצים, בגזעי עץ חלולים, במערות, או בתוך חורים של קירות. העופות האלה מגדלים צאצאים שנקראים **גוזלים**. הגוזלים תלויים מאוד בטיפול ההורים, שצריכים לחמם את גופם ולהאכיל אותם.

יש עופות שאינם בונים קן, אלא מטילים ביצים בגומה בקרקע, שבה הם דוגרים על הביצים. אצל רוב העופות האלה הצאצאים נקראים **אפרוחים**. האפרוחים בוקעים מהביצים כאשר גופם מכוסה בפלומת נוצות מחממת, ודקות מעטות אחרי הבקיעה מהביצים הם מסוגלים ללכת ולחפש מזון באופן עצמאי.

הזוחלים

מחלקת הזוחלים כוללת בעלי חיים שגופם מכוסה קשקשים וטמפרטורת גוף התלויה בטמפרטורת הסביבה, לדוגמה: לטאות, נחשים וצבים. לכן יש עונות שבהן לא רואים הרבה זוחלים בסביבה.

הזוחלים בעונות השנה

בסתיו אפשר לראות זוחלים בסביבה, העסוקים באכילה ובצבירת שומן גוף לקראת ימי הקור. זוחלים רבים אינם פעילים **בחורף** הקר, כאשר טמפרטורת גופם יורדת, אלא מסתתרים במחילות ובמקומות סגורים (לכן בעבר קראו להם "בעלי דם קר"). חלקם נמצאים ממש בתרדמת חורף. עם עליית הטמפרטורות **באביב**, הזוחלים יוצאים ממחילותיהם ומגבירים את פעילותם. אז אפשר להבחין בלטאות, חומטים, שממיות צבים וזוחלים אחרים שיוצאים לחפש בני זוג ולהעמיד צאצאים.

באביב פעילים גם הנחשים היוצאים ממחילותיהם. בעונה זו **יש להיזהר מנחשים ארסיים**, שכן אז הם מסוכנים במיוחד, לאחר שבמהלך החורף נאגרו בבלוטות הארס שלהם ארס רב, והם רעבים לטרף בסיום שנת החורף. הזוחלים פעילים גם במשך **הקיץ** החם, אם כי בשעות החמות רובם חייבים להסתתר בצל, כדי למנוע התחממות-יתר של גופם.

החרקים

מחלקת החרקים כוללת את מספר המינים הגדול ביותר בעולם, מגוון עצום של מינים: פרפרים, חיפושיות, דבורים, נמלים, זבובים, יתושים ועוד.

גופם של החרקים מחולק באופן ברור לשלושה חלקים: ראש, חזה ובטן. הראש נושא זוג עיניים גדולות ועוד 1-3 עיניות, במרכז המצח זוג מחושים. החזה מורכב משלושה פרקים, כל פרק נושא זוג רגליים פרוקות ובסך הכול שש רגליים. בצדו העליון של החזה יש לחרקים רבים שני זוגות כנפיים.

במחזור החיים של החרקים אפשר להבחין ב-4 שלבים: **ביצה** שממנה בוקע **זחל**, הזחל מתגלם ל**גולם** שעובר בתקופה זו שינוי גופני גדול, ומהגולם בוקע החרק **בוגר**. יש מיני חרקים שהם בעלי מחזור חיים לא שלם (שאינם נמצאים בשלב גולם. אצלם מהביצה בוקע חרק צעיר שגדל ומתבגר עד השלב הבוגר של חייו.

חרקים בעונות השנה

בקיץ ובסתיו אפשר להבחין בפעילות רבה של נמלים, העסוקות באיסוף מזון לקראת החורף המתקרב.

בתקופת **החורף** מינים רבים של חרקים נכנסים למצב תרדמה. התרדמה יכולה להיות בשלב של ביצים (שהנקבות הטילו באביב או בקיץ), זחלים, גלמים או בוגרים. **באביב**, הצמחים המלבלבים ופורחים מספקים שפע של מזון טרי לחרקים רבים. לכן באביב אפשר להבחין בעליה בפעילות רבה של חרקים. פרפרים, חיפושיות ודבורים מתעופפים באוויר, נוחתים על הצמחים ואוספים מזון (כמו פרפרים המוצצים צוף פרחים, דבורים האוספות צוף ואבקה, חגבים זחלים האוכלים את עלי הצמחים וכדומה). זאת העונה שבה החרקים מתרבים ולכן אפשר לראות הרבה זחלים של פרפרים. **בקיץ** עם עליית הטמפרטורות חרקים רבים מסיימים את חייהם, אבל יש חרקים שנשארים פעילים גם בקיץ, ביניהם גם כאלה שמטרידים את האדם כמו יתושים וזבובים (אך גם מינים רבים של חיפושיות וחרקים אחרים).